Arazın o tayında...

Dünyanı heyran qoyan Təbriz xalçaları

Təbriz xalçalarının şöhrəti əsrlərdir ki, dünyanı dolaşır. Bu nadir sənət incilərinin sorağı ən dəbdəbəli saraylardan, zəngin muzeylərdən gəlir. Azərbaycan xalqının yüksək zövqünü və dərin idrakını əks etdirən bu xalçalar bəşər mədəni irsinin də inciləri sayılır.

Mütəxəssislər bildirirlər ki, Təbriz xalçaçılıq məktəbi Azərbaycanın ən qədim və məşhur xalçaçılıq mərkəzi kimi Təbriz, Ərdəbil, Marağa, Mərənd, Maku, Xoy, Urmiya, Zəncan, Heris, Sərab, Əhmədabad, Əhər, Salmas, Qaradağ, o

cümlədən, Qərəcə, Miriş, Görevan, Sennə və başqa xalça məntəqələrini əhatə edir. Bu ərazidə yaşamış türkdilli tayfalar hələ qədimdən xalçaçılığın yaranması və inkişafında mühüm rol oynamış, müxtəlif dövrlərdə İran xalça sənətinin təşəkkülünə ciddi təsir göstərmişlər. Təbrizin orta əsrlərdə Şərqin ən mühüm ticarət mərkəzlərindən və zəngin şəhərlərindən olması, eləcə də Avropa ilə ticarət əlaqələri xalçaçılıq sənətinin sürətli inkişafına səbəb olmuşdur.

Öz kompozisiyasına, süjetlərin təfsirinə, koloritinə və texnologiyasına görə Cənubi Azərbaycan xalçaları XVI əsrdə Təbriz məktəbinin yüksək tərəqqisi dövründə dekorativ tətbiqi sənətin həmin məktəbə xas ənənələrinin inkişafına dəlalət edir. Bu xalçalarda klassik dövrün miniatür rəngkarlığının təsiri hələ də duyulur. Lakin əvvəlki üsullardan uzaqlaşmada nəzərə çarpır. Süjetlər, sanki, ayrı-ayrı fraqmentlərə parçalanır və bu fraqmentlər ümumi dekorun daha çox formal ünsürlərinə çevrilir, artıq rəvayət xarakterli və hadisələrin mənasını açıb göstərən motivlər kimi başa düşülmür. Bir qayda olaraq, ovçuların fiqurları, ov motivləri naxışlarla əvəz olunur.

XVI əsrin ən erkən nümunəsindən başlayaraq, keçən əsrin ortalarında toxunmuş məmulatadək “Dörd fəsil” tipli Təbriz xalçaları ilin dörd fəslinə dair mövzuların açıb göstərilməsinin vahid ideya-bədii zəmininə malikdir və bu mövzular dəqiq bədii formalarla işlənib. Kompozisiyasına görə orta sahə ənənəyə uyğun olaraq dörd hissəyə bölünür və onlardan hər biri ilin bir fəslinin rəmzidir. Dörd fəslin mövzusu kökləri əkinçiliyə və mistik kultlara gedib çıxan rəmzləri – zodiak bürclərini və Şərqin mifoloji obrazlarını təcəssüm etdirir.

Xalçalarda medalton və medalyonlar boyunca Azərbaycan memarlığının abidələrinin təsviri, tarixi və din xadimlərinin obrazlarının verilməsi təqlidçilik xarakteri daşımır. Ənənəvi Şərq mədəniyyətinə əsaslanan müstəqil xarakterə malikdir. Dörd dəqiq hissəyə bölgü Şərqin dünya şöhrətli “bağ-bağçaları” üçün səciyyəvidir. Bu xalçalar haqqında XII əsr mənbələrində məlumat verilir. Ərəb istilaçıları 637-ci ildə Ktesifonda Sasanilərin iqamətgahını ələ keçirərkən “Xosrovun baharı” adlı xalçanı qənimət kimi götürmüş və onu misilsiz bir sərvət kimi qiymətləndirmişlər. Xalçanın fonunda şəlaləli irmaqlar, arxlı, güllü-çiçəkli bağ təsvir olunmuşdur.

Təbriz xalçalarının ənənəvi əlamətlərindən biri onlarda Azərbaycan memarlığının Göy Məscid, “Ucaytu Sultaniyyə” kimi

abidələrinin təsvir olunmasıdır. Çox vaxt xalça rəsmlərində Əhəmənilər sülaləsi dövrünün əfsanəvi saray kompleksi Təxti-Cəmşidin xarabalıqları, habelə din xadimlərinin, klassik Şərq ədəbiyyatı dahilərinin portretləri verilirdi.

1828-ci il fevralın 10-da Rusiya ilə İran arasında Təbriz yaxınlığındakı Türkmənçay kəndində bağlanmış sülh müqaviləsi Rusiya-İran müharibəsinə son qoydu. Həmin vaxtdan Təbriz xalçaçılıq məktəbinin xalça nümunələri bütün dünyada İran xalçaları adı ilə tanındı. Cənubi Azərbaycanda xalçaçılığın dünya miqyaslı ən məşhur və iri mərkəzi Təbriz şəhəridir. Həmin şəhər dekorativ-tətbiqi sənətin zəngin ənənələrinin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Təbriz xalçaçılıq sənətinin çiçəklənmə dövrü XII–XVI əsrlərə aiddir. Təbriz məktəbinin XVI əsr qızıl dövrünün 200-ə qədər şah əsərləri miniatür rəssamlıq sənəti ilə toxuculuğun harmonik birləşməsi, peşəkar rəssam və xalçaçıların yüksək ustalığı ilə səciyyələnir. Təbriz məktəbini 2 yarımqrupa bölmək olar: Təbriz və Ərdəbil.

Təbriz xalçaçılıq məktəbinin “Bağ-behişt xalçası”, “Bağ-meşə xalçası”, “Balıq xalçası”, “Buta xalçası”, “Dərviş xalçası”, “Kətəbəli xalçası”, “Güldanlı xalçası”, “Leyli və Məcnun xalçası”, “Namazlıq xalçaları”, “Fərhad və Şirin xalçası”, “Xəyyam xalçası”, “Xətai xalçası”, “Ceyranlı xalçası” və s. klassik kompozisiyaları da məşhurdur.

Hazırladı:
T.AYDINOĞLU,
“Xalq qəzeti”